

XITOIY VA TAYVANNING ZAMONAVIY IQTISODIY TERMINOLOGIYASI

Karimova Xurshida Abdurashid qizi

O‘zJTU xitoy tili nazariyasi va amaliyoti

kafedrası o‘qituvchisi

botanichkahurshika@gmail.com

Maqolada Xitoy va Tayvan tilining iqtisodiy terminologiyasining qiyosiy tahlili berilgan. Putonghua (XXR) va Guoyu (Tayvan) o‘rtasida aniq farqlar mavjud, ular birinchi navbatda lug‘atda, xususan, iqtisodiy jihatdan aks etadi. Asosiy sabab sifatida ijtimoiy tuzum va sotsialistik Xitoy mafkurasida tarixan shakllangan tafovutlarni ko‘rsatish mumkin.

***Kalit so‘zlar:** milliy xitoy tili; putonghua; goyu; iqtisodiy lug‘at; hududiy farqlash; leksik farqlar; ijtimoiy tartib; iqtisodiy tizim.*

ECONOMIC TERMINOLOGY OF THE MODERN CHINESE LANGUAGE IN MAINLAND CHINA AND TAIWAN

The article is devoted to economic terminology of the National Chinese language in Mainland China and Taiwan. There are obvious differences between Mandarin and Guoyu, which are primarily reflected in the vocabulary and, in particular, in the economic terms. The main reasons include historical differences in the social structure, and, as a result, in the ideology of Mainland China and Taiwan; varying degrees of openness to the outside world; significant influence that Japanese and English had on the vocabulary of Taiwanese Chinese.

***Key words:** National Chinese language; Mandarin; Guoyu; economic terms; territorial differentiation; lexical differences; social system; economic system; loanwords; lexical interpenetrations*

XX asrdan buyon zamonaviy xitoy tili lug‘atida sezilarli o‘zgarishlar ro‘y bergan. Xitoy va Tayvanda iyeroglif yozuvidan foydalangan holda milliy xitoy tilida gaplashishiga qaramay, "Tayvan bo‘g‘ozining ikki tomoni" ning siyosiy tizimi va ijtimoiy-madaniy sharoitlaridagi farqlar (- Xitoy materigi va Tayvan oroli) tilning hududiy farqlanishiga olib keladi, bu birinchi navbatda iqtisodiy lug‘atda namoyon bo‘ladi.

Til hech qachon mutlaq birlashgan bo‘lmaydi, chunki uning birligini shakllantirishga yordam beradigan omillar bilan bir qatorda uning turli-tumanligini

keltirib chiqaradigan omillar ham mavjud. Tilning turli xil variatsiyalari odatda ikki guruhga bo'linadi - ularning ba'zilar hududiy dialektlar, boshqalari esa uning ijtimoiy variatsiyalari deb nomlanadi. [3].

Tayvan Xitoy Xalq Respublikasining provinsiyasi bo'lib, tarixiy sabablarga ko'ra (1894–1895 yillardagi Xitoy-Yaponiya urushida Xitoyning mag'lubiyatga uchrashi natijasida) 1895-yildan 1945-yilgacha Yaponiya tarkibiga kirgan. Bu albatta mahalliy madaniyat va tilga ta'sirini ko'rsatmay qolmagan. Hozir Tayvanda ingliz tili va Amerika madaniyatining aralashuvi aniq kuzatilmoqda. Tilga kelsak, Tayvandagi xitoy tili Xitoy materigidagi mandarin tilidan farq qiladi.

Xitoy Xalq Respublikasining milliy tili – putonghua (普通话 - umum qabul qilingan so'zlashuv tili), uni Tayvanda "goyu" deb atashadi (国语 - rasmiy til, Xitoy Respublikasida Sinxay inqilobi g'alabasidan keyin qabul qilingan milliy xitoy tilining nomi saqlanib qolgan). Chan Kayshi boshchiligidagi Gomindan hukumati fuqarolar urushida mag'lub bo'lib, Xitoy materigidan Tayvanga qochib ketgunga qadar orolda xitoy tilining janubiy min dialektida (闽南语) so'zlashishgan. Biroq, hukumat, parlament va rasmiy ma'muriyat orolga ko'chib o'tgandan so'ng, Tayvanda shimoliy dialektni faol ravishda tarqata boshladi, chunki ko'chib o'tganlar aynan shu dialektga gapirgan. Bu ikki lahjaning muqarrar birga yashashini hisobga olib, Goyu janubiy min dialektining ayrim xususiyatlarini o'ziga singdirgan, o'z navbatida, Goyu ham shimoliy dialektida nimanidir o'zlashtirgan.

Iqtisodiy terminologiya misolida Putonghua va Guoyu o'rtasidagi leksik farqlar

Putonghua va Guoyu o'rtasidagi eng muhim farqlardan biri leksik farqdir. Keling, ba'zi misollar keltiraylik (1-jadvalga qarang).

Jadval №1

Leksik birlik	Xitoy materigi	Tayvan
Geografik joy nomlari		
Italiya	意大利	义大利
Laos	老挝	寮国
Transport		
Velosiped	自行车	脚踏车
Motosikl	摩托车	机车
Ta'lim		
Bakalavr	本科	大学部
O'rta maktab	初中	国中
Fan va texnika		
Internet	网络	网路
Dasturiy ta'minot	软件	软体

Ko'rib turganingizdek, farqlar ma'lum bir tushunchani ifodalash uchun morfemalarni (so'z komponentlarini) tanlashda ham, so'z tovushini yozish uchun ierogliflarni tanlashda ham, hatto so'z fonetik jihatdan bir xil bo'lgan hollarda ham namoyon bo'lgan (masalan, Italiya so'zida).

Keling, iqtisodiy lug'atdagi farqlarga batafsil to'xtalib o'tamiz (2-jadvalga qarang).

Jadval №2

Iqtisodiy termin	Xitoy materigi	Tayvan
Rivojlanayotgan mamlakat	发展中国家	开发中国家
Rivojlangan mamlakatlar	发达国家	已开发国家
Makroekonomika	宏观经济学	总量经济学
Mikroekonomika	微观经济学	个体经济学
yalpi milliy mahsulot, YaIM	国民生产总值	国民生产毛额
Aholi jon boshiga o'rtacha daromad	人均收入	个人所得

Xitoy va Tayvanning iqtisodiy lug'atida, biz ko'rib turganimizdek, bir xil tushunchani bildiruvchi so'z (ibora)ning tarkibiy qismi sifatida turli morfemalarning (so'zlarning) qo'llanilishi mavjud. Shu bilan birga, ko'pincha leksik birlikning tarkibiy qismlaridan biri (so'zdagi bo'g'in yoki iboradagi so'z) xitoy tilining ikkala variantida mos keladi va ikkinchi komponentlar sinonim bo'ladi: masalan, 发展中国家 va 开发中国家 (ikkala ibora "rivojlanayotgan mamlakatlar" degan ma'noni anglatadi) so'zlarida 发展 va 开发 fe'llari sinonim bo'lib, "rivojlanmoq, rivojlanmoq" ma'nosini bildiradi. Endi Xitoy va Tayvan ommaviy axborot vositalaridan misol keltiramiz.

Xitoy materigi

2019 年原油价格可能保持在 70 美元/桶 以下,主要原因是产量过剩(其中大部分来自美国),以及经济增长放缓削弱了欧佩克减产支撑市场的努力。

2019 yilda neft narxi bir barrel uchun 70 dollardan past bo'lib qolishi mumkin. Asosiy sabab – neft yetkazib berishning ko'pligi (asosan AQSh hisobiga), shuningdek, iqtisodiy o'sish sur'atlarining sekinlashuvi, bu esa Neft Eksporti mamlakatlariga bozorni saqlab qolish uchun neft qazib olishni kamaytirishni qiyinlashtiradi.

Tayvan

由于在美中美贸易战持续中、Fed 升息不确定情况下，国泰金控预测台湾明年经济成长率仅为 2.2%....。

Bunday sharoitda, Qo‘shma Shtatlar va Xitoy o‘rtasidagi savdo urushi to‘xtamas va AQSh Federal zaxira tizimi foiz stavkalarini oshirsa, “Cathay Financial Holding” prognozlariga ko‘ra, Tayvan iqtisodiyoti atigi 2,2 foizga o‘sadi...

Xitoy materigi va Tayvandagi zamonaviy xitoylarning iqtisodiy lug‘atidagi farqlar murakkab qisqartirilgan so‘zlardan foydalanishda ham namoyon bo‘ladi. “Xitoycha qisqartirilgan so‘zlar xitoycha lug‘atning alohida qismi bo‘lib, ular oddiy so‘z va iboralardan jumla tarkibiga bir butun bo‘lib kirib, gapning turli a‘zolari vazifasini bajarishi bilan farq qiladi. So‘zlashuv nutqida, maxsus lug‘atda, terminologiyada qo‘shma so‘zlar nisbatan ko‘p bo‘lib, bu yerda ixchamlik, tejamkorlik tamoyili amal qiladi.[2]

Zamonaviy xitoy tilining iqtisodiy lug‘atining hududiy tabaqalanishi haqida gapirganda, ba’zi bir murakkab qisqartirilgan nomlar Tayvanda, iboralar esa materikda keng qo‘llanilishini ta’kidlash kerak. Keling, misollar keltiramiz (3-jadvalga qarang).

Jadval №3

So‘z birikmasi	Tayvan	Xitoy materigi
tashqi savdo taqchilligi	外赤	外贸赤字
sanoat ishlab chiqarish	产值	生产制造

So‘z boyligidagi (xususan, iqtisodiy) tafovutlarga sabab bo‘lgan sabablarga o‘tishdan oldin, men “ikki qirg‘oq”ning iqtisodiy hayotidagi umumiylikni ta’kidlamoqchiman:

1) Tayvan iqtisodiyotini liberallashtirish va iqtisodiyotdagi iqtisodiy islohotlar. XXR birinchi navbatda bozorning iqtisodiyotdagi yetakchi rolga asoslandi, xususiy korxonalarini yaratish va rivojlantirish rag‘batlantirildi;

2) 20-asrning 50-70yillarda Xitoy va Tayvandagi xususiy banklar o‘rtasida bank operatsiyalarini amalga oshirish mumkin emas edi. Moliyaviy institutlar erkin faoliyat yurita olgachgina vaziyat o‘zgardi;

3) Ko‘pgina G‘arb davlatlaridan farqli o‘laroq, Xitoy va Tayvanning davlat organlari iqtisodiy rivojlanish vektorini aniqladilar. Xitoyda bu, birinchi navbatda, 1980-yillarning boshlarigacha bo‘lganligi bilan bog‘liq edi. rejali iqtisodiy tizim mavjud edi. Biroq, bugungi kunda ham XXR ham, Tayvan ham iqtisodiy rivojlanishda ma’lum rejadan foydalanadilar: materikda Taraqqiyot va islohotlar davlat qo‘mitasi milliy iqtisodiyotni rivojlantirishning 5 yillik rejani ishlab chiqdi, Tayvanda, Iqtisodiyotni rejalashtirish va rivojlantirish kengashi - 6 yillik rejani ishlab chiqdi.

Xulosa

Agar Xitoy materigi va Tayvan xalqlarining xitoy tilining lugʻatidagi farqlarning eng keng tarqalgan sabablarini tahlil qilsak, quyidagilarni ajratib koʻrsatishimiz mumkin:

1) Ijtimoiy tuzumdagi farqlar va natijada mafkuradagi farqlar. Tayvanga kelsak, ijtimoiy tizim hech qanday sifat oʻzgarishlariga uchramagan, ijtimoiy faoliyatning koʻp sohalarida eski tushunchalar saqlanib qolgan va meros boʻlib qolgan, shuning uchun ham aytishimiz mumkinki, til oʻzining “avvalgi koʻrinishini” maʼlum darajada saqlab qolgan, xususan, 1949-yildan keyin (XXR tashkil topgan yil) Goyu lugʻati ham jiddiy oʻzgarishlarga uchramagan.

Xitoyda 1949 yildan keyin ijtimoiy tizim sezilarli oʻzgarishlarga duch keldi, siyosiy islohotlar qayta-qayta amalga oshirildi, bu jamiyat hayotining barcha sohaları, jumladan, mafkura, urf-odatlar va, albatta, tilga muqarrar ravishda taʼsir qildi. Shunday qilib, birinchidan, qadimgi lugʻatning koʻp qismi Xitoyning Putonghua tilidan chiqib ketgan (ammo u goyuda saqlanib qolgan), ikkinchidan, sotsializm yoki materik Xitoyda sodir boʻlayotgan tarixiy jarayonlar bilan bogʻliq aniq tushunchalarni aks ettiruvchi lugʻat paydo boʻldi, masalan: 改革开放- islohot va ochiqlik siyosati; 社会主义市场经济 - sotsialistik bozor iqtisodiyoti va boshqalar. Tayvanda bunday lugʻatning paydo boʻlishi uchun hech qanday ijtimoiy-siyosiy shartlar yoʻq edi;

2) Tashqi dunyo bilan ochiqlik va aloqalar darajasidagi farqlar. Tayvan uzoq vaqt davomida Yaponiyaning protektorati ostida edi, shuning uchun yapon tilidan koʻproq qarzarlar tilga kirib bordi. 1949 yildan beri Tayvan Qoʻshma Shtatlar taʼsirida boʻlib, u jamoat hayotining barcha sohalariga tarqaldi va lugʻat ingliz tilidan olingan qarzarlar bilan sezilarli darajada toʻldirildi. Yangi tushunchalar uchun qarzar olishning fonetik usuli koʻpincha ishlatilgan, kamroq - semantik.

Xitoyning xalq tiliga kelsak, shuni taʼkidlash kerakki, ingliz va yapon tillari Guoyu tilidagi kabi mandarin tiliga unchalik sezilarli taʼsir koʻrsatmagan, shuning uchun materikdagi «qarzni» ifodalovchi soʻzlar soni Tayvanga qaraganda ancha kam. 40 yil muqaddam islohot siyosati boshlanganidan beri XXRdagi vaziyat oʻzgardi, boshqa davlatlar bilan aloqalar mustahkamlanmoqda, Xitoy oʻzining tashqi dunyoga ochiqligini ataylab kengaytirmoqda va buning natijasida koʻproq oʻzlashtirilgan lugʻat paydo boʻldi, ayniqsa oʻzlashtirilgan soʻzlarning Putonghua tiliga (asosan ingliz tilidan) faol kirib borishi XX asrning 80-90-yillarida sodir boʻlgan.

Hozirgi vaqtda Xitoy va tayvanliklarning lugʻatidagi farq 500 leksik birlikdan oshadi (alohida soʻzlar va morfemalarning talaffuzidagi farqni hisobga olmagan holda), ammo shuni taʼkidlash kerakki, islohotlar siyosati chuqurlashtirilgandan keyin va materik Xitoy va Tayvan oʻrtasidagi aloqalarning ochilishi va mustahkamlanishi natijasida lugʻatning oʻzaro kirib borishi jarayoni boshlandi va leksik farqlar asta-sekin

yo‘q qilindi. [5] 越洋电话- xalqaro telefon qo‘ng‘irog‘i, 雷射-lazer, 比基尼- bikini va h.k. so‘zlar Xitoy materigiga Tayvandan kelgan.

Vaqt o‘tishi bilan putonghua va goyuning aralashishi tobora aniq bo‘lib, "ikki qirg‘oq" ning yakuniy birlashmasidan keyin leksika ham ma’lum darajada birlashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Никулин В. Е., Хоречко У. В. Разница между китайским «путунхуа» и языком на Тайване // Молодой ученый. 2015. № 10 (90). С. 1499–1501.

2. Семенов А. Л. Лексика китайского языка. М. : АСТ : Восток-Запад, 2005. 310 с.

3. Серебренников Б. А. Территориальная и социальная дифференциация языка // Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка. М., 1970. С. 451–501.

4. Онлайн-словарь различий в лексике материкового Китая и Тайваня ㄉㄨㄥ
□ 鑿 銜 藝 □ 使 銜 . URL : m.ishare.iask.sina.com.cn/f/15642111.html (дата обращения: 16.01.2019).

5. Онлайн-энциклопедия Байкэ. Статья ㄉㄨㄥ 份 □ □ □ □ 藝 摩^〇 / . URL : www.baik.com/wiki/%E6%B5%B7%E5%B3%A1%E4%B8%A4%E5%B2%B8%E7%94%A8%E8%AF%AD%E5%AF%B9%E7%85%A7%E8%A1%A8 (дата обращения: 10.01.2019).